

Cel projektu

Położenie Cypru na skrzyżowaniu szlaków handlowych łączących Europę, Afrykę i Azję oraz długie okresy wpływów i zależności od sił zewnętrznych polityczno-gospodarczo-kulturalnych wpłynęły na ukształtowanie się oryginalnego i złożonego charakteru wyspy oraz na burzliwy przebieg jej losów. Czynniki te były również przyczyną stałego i intensywnego przepływu ludności i towarów przez tereny Cypru. Po śmierci Aleksandra Wielkiego w 323 r. p.n.e. Cypr uwikłany był w konflikt jego następców. W 294 r. p.n.e. panowanie nad wyspą ostatecznie przejął Ptolemeusz. Polityka nowych władców polegała na kres dotychczasowemu rozbięciu wyspy na królestwa i spowodowała stopniowe zrastanie się jej w jeden, zarządzany centralnie, organizm. Koniec okresu hellenistycznego na Cyprze wyznaczyło przejście go przez Rzymian w 58 r. p.n.e.

Najprężniej rozwijał się w okresie hellenistycznym miastem Cypru była Nea Pafos z jej nowoczesnym portem, założona pod koniec IV w. p.n.e. Od około III w. p.n.e. stała się ona najwęższym o rodkiem polityczno-administracyjno-gospodarczym wyspy. Jej głównymi walorami była strategiczna pozycja militarna oraz ekonomiczna wynikająca przede wszystkim z bliskiej odległości od Egiptu oraz gęstego zalesienia rejonu Nea Pafos, co ułatwiało pozyskiwanie drewna do budowy floty. W rolę miasta jako ośrodka ekonomicznego odzwierciedla się w odkryciach na jego terenie licznych fragmentów importowanych oraz prawdopodobnie produkowanych miejscowo amfor transportowych. Amfory, gliniane naczynia różnych rozmiarów, używane były przede wszystkim jako pojemniki do przewożenia i przechowywania produktów głównie ciekłych. Stanowi zatem doskonałe źródło do szczegółowych badań m.in. nad lokalną produkcją ceramiczną i jej organizacją oraz ekonomią miasta, a także nad produktami w nich zawartymi.

Celem projektu jest identyfikacja i charakterystyka odkrytych na terenie Nea Pafos hellenistycznych amfor importowanych oraz, w szczególności, produkowanych w rejonie miasta w oparciu o cechy ich gliny, kształtu oraz datowanie. Ponadto, zbadanie zawartości wybranych egzemplarzy. Następnie, charakterystyka ekonomii Nea Pafos pod kątem roli miasta w procesie wymiany handlowej drogą morską (importer, producent, eksporter, port przeładunkowy), kierunków tej wymiany oraz udziału miasta w jej finansowaniu, a także organizacji lokalnej produkcji amfor transportowych.

Badania podstawowe

Baza ródłowa: Badania prowadzone będą na nieopublikowanych fragmentach hellenistycznych amfor transportowych odkrytych w trakcie prac wykopaliskowych na stanowiskach *Maloutena* (UW, kierownik W. A. Daszewski do roku 2008, obecnie H. Meyza), *Dom Orfeusza* (Uniwersytet Cypryjski, kierownik D. Michaelides) i *Agora* (UJ, kierownik E. Papuci-Władyka) za zgodą Departamentu Starożytności Cypru. Stanowiska te są zlokalizowane w obrębie murów starożytnego miasta Nea Pafos. Współcześnie jest to teren Parku Archeologicznego, którego zabytki wpisane są na list światowego dziedzictwa UNESCO. Wybór takiego materiału umożliwi badania nad reprezentatywnym zbiorem amfor uzyskanych na terenie jednego miasta w określonym czasie. Dokumentacja: Wspomniane amfory przechowywane są w magazynach Muzeum Archeologicznego Dystryktu Pafijskiego, gdzie przeprowadzona będzie ich dokumentacja. Rozpocznie ją dokumentacja amfor: opis kształtu, wymiarów, cech charakterystycznych gliny. Informacje te umieszczone będą w elektronicznej bazie danych. Każdy egzemplarz zostanie narysowany i sfotografowany. Miejsce produkcji amfor: Jedną z najważniejszych informacji poszukiwanych w projekcie jest miejsce produkcji amfor odkrytych w Nea Pafos w celu ustalenia, skąd przybyły one do miasta. Wykonane zostaną badania składu mineralnego gliny, który, poprzez porównanie go do geologii różnych obszarów (głównie ródziemnomorskich), pozwoli wskazać, na jakim terenie możliwe było uzyskanie gliny o takim składzie. Przeprowadzone zostaną badania petrograficzne (metodą *thin section*) oraz chemiczne gliny amfor (metodami *XRF* oraz *NNA*) przez specjalistów w odpowiednich laboratoriach. Poprzedzi je wstępna analiza gliny amfor w Pafos i pobranie próbek z wybranych egzemplarzy. Na miejsce pochodzenia amfory może wskazywać również jej kształt oraz oznaczenie stemplem (niektórych z nich), bowiem często są to cechy charakterystyczne dla konkretnych ośrodków produkcyjnych. Istotne jest odróżnienie amfor importowanych do Pafos z różnych centrów poza wyspą i na wyspie, ale również zdefiniowanie, które egzemplarze mogły być produkowane w rejonie miasta. Datowanie amfor: Podjęte zostaną badania w celu ustalenia wieku amfor, by odpowiedzieć na pytanie **kiedy** były one używane na terenie Nea Pafos. W projekcie badane będą wyłącznie amfory odkryte w depozytach hellenistycznych, czyli w towarzystwie innych zabytków datowanych jedynie na ten okres. Oznacza to, że nie były one w użyciu w czasach późniejszych. Wiek danej amfory określony będzie również w oparciu o cechy jej kształtu i gliny poprzez porównanie ich do cech amfor odkrytych na innych stanowiskach archeologicznych (np. w warsztatach ceramicznych), na których zdefiniowano już ich datowanie. Ilość amfor: Przedmiotem badań będzie również **ilość** amfor z danych ośrodków produkcyjnych, jakie były w użyciu na terenie miasta w okresach wczesno-, środkowo- i późnohellenistycznym. Ponieważ zachowały się one we fragmentach, policzone zostaną ich wylewy oraz stopy. Następnie przeprowadzone będą obliczenia statystyczne (m.in. metodami „tau” Kendall, „współczynnika zgodności” Robinsona oraz „równości występowania” Kintigha) w celu ustalenia proporcji amfor z danego ośrodka względem całości zbioru w tych trzech okresach. Wyniki wykorzystane będą do określenia dynamiki handlu prowadzonego przez Pafijczyków. Zawartość amfor: Amfory transportowe są świadectwem cyrkulacji głównie takich produktów jak wino czy oliwa, ale te np. smoły wykorzystywanej do budowy okrętów. Wskazanie informacji o ich zawartości pochodzi z pisanych ródł starożytnych. Na wyciankach amfor zachowały się pozostałości organiczne, których skład można określić dzięki badaniom chemicznym, choć są one nadal rzadko podejmowane. W ramach projektu zbadane zostaną pozostałości organiczne z wybranych egzemplarzy (metodami *GC* oraz *GC-MS*), by określić **jakie produkty** były zawarte w tych konkretnych typach amfor. Ekonomia Nea Pafos: Rezultaty badań szczegółowych na amforach odkrytych w Nea Pafos umieszczone zostaną w modelu ekonomicznym opracowanym przez M. Lawall na podstawie amfor transportowych odkrytych w Atenach, Troi i Efezie. Obrazuje on zagadnienia ekonomiczne każdego z tych ośrodków oraz zależności pomiędzy nimi. Jego elementy obejmują rolę danego miasta w wymianie towarów drogą morską (producent, eksporter, importer, port przeładunkowy), kierunki przepływu dóbr, udział miasta w finansowaniu wymiany handlowej oraz organizacji produkcji amfor. Uzupełnienie tego modelu o informacje na bazie amfor odkrytych na terenie Nea Pafos pozwoli z jednej strony zobrazować ekonomię tego miasta, z drugiej poszerzy zakres terytorialny dyskusji. Wyniki badań podjętych w projekcie zaprezentowane będą na konferencjach naukowych, w artykułach oraz monografiach w języku angielskim. W celach promocyjnych i informacyjnych utworzona zostanie strona internetowa projektu.

Uzasadnienie podjęcia tematyki badawczej i wpływ rezultatów

- Dotychczas prowadzone badania amfor hellenistycznych odkrytych na terenie Nea Pafos oraz ekonomii miasta mają wybiórczy charakter. Uwaga badaczy koncentrowała się głównie na stemplowanych imadłach amfor (ponad 2 tys. egzemplarzy, przeciwieństwo to ok. 10% odkrywanego materiału), zaś fragmenty niestemplowane zbadane zostały w bardzo małym stopniu (kilkadziesiąt egzemplarzy). Najpełniej zidentyfikowane i omówione zostały fragmenty rodyjskie, na podstawie których wysunięto wnioski o zajmowaniu przez Rodos pozycji głównego partnera handlowego Nea Pafos w okresie hellenistycznym. Tymczasem wstępne badania pełnego zbioru amfor odkrytych na terenie Nea Pafos wskazują, że relacje tych dwóch ośrodków były znacznie bardziej dynamiczne, a produkty rodyjskie zostały w bardzo dużym stopniu wyparte z pafijskiego rynku po poł. II w. p.n.e. przez amfory w typie koskim i knidyjskim prawdopodobnie produkowane w rejonie miasta. Wśród amfor odkrytych na obszarze Nea Pafos znajdują się egzemplarze z innych niż Rodos ośrodków (w literaturze wspomniane tylko stemplowane fragmenty niektórych z nich) oraz duża grupa o nieznanym pochodzeniu. Identyfikacja i zbadanie tych zabytków pozwoli rzucić nowe światło na ekonomię Nea Pafos oraz basenu Morza Śródziemnego w okresie hellenistycznym.
- Potwierdzenie i charakterystyka produkcji amfor w rejonie Nea Pafos umożliwi w przyszłości identyfikację tych naczyń na stanowiskach nie tylko Cypru, ale też innych ośrodków w basenie Morza Śródziemnego i pozwoli określić kierunki i skalę eksportu i importu produktów pafijskich.
- Dzięki zastosowaniu modelu ekonomicznego Lawalla uzyskane wyniki przedstawione będą w sposób zrozumiały i łatwy do wykorzystania przez specjalistów w innych dziedzinach, jak np. historyków i ekonomistów starożytnych, co umożliwi nawiązanie dialogu pomiędzy naukowcami.
- Analiza pozostałości organicznych z amfor (wciąż rzadko podejmowana) pomoże ustalić, jakie produkty były transportowane i/lub przechowywane w badanych egzemplarzach, ale także przysłuży się dyskusji na temat upraw rolnych czy produktów wytwarzanych w starożytnym świecie i ich cyrkulacji oraz diety starożytnej.
- Proponowane badania na amforach hellenistycznych podejmujące wiele aspektów oraz wykorzystujące metody z różnych dziedzin nauki (archeologia, geologia, chemia, statystyka, ekonomia) nie były dotychczas prowadzone na gruncie pafijskim, a nawet cypryjskim, mają zatem nowatorski charakter.
- Podjęte w projekcie badania przyczynią się nie tylko do poszerzenia wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i historii Cypru, ale również umożliwią kontynuację wieloletniego udziału Polaków w tym procesie.
- Ponadto będą promowały polską naukę w kraju i za granicą oraz zaowocują nawiązaniem współpracy międzynarodowej i międzydyscyplinarnej.